

УДК 347.4

С. Завальнюк,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗПИСКИ, ВИДАНОЇ ЗА ПОЗИКОВИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ, ЯКІ ВИНИКЛИ З ДОГОВОРУ, ЩО УКЛАДЕНИЙ В УСНІЙ ФОРМІ

Насамперед варто зазначити, що цивільне законодавство, здавалося б, встановлює вимоги щодо додержання письмової форми договору позики. Стаття 207 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачає випадки, у яких договір належить вчиняти в письмовій формі:

– правочини між юридичними особами;

– правочини між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, передбачених ч. 1 ст. 206 ЦК України;

– правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім правочинів, передбачених ч. 1 ст. 206 ЦК України;

– інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма.

Спеціальною нормою, яка доповнює названу статтю, а саме ч. 1 ст. 1047 ЦК України, встановлено, що договір позики укладається в письмовій формі, якщо його сума не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а у випадках, коли позикодавцем є юридична особа, – незалежно від суми [5].

Однак як передбачено цивільним законодавством, недотримання форми правочину не тягне жодних наслідків його дійсності. Так, у вичерпному переліку підстав визнання правочину недійсним, встановленому ст. 215 ЦК України, не згадується недотримання форми правочину. Проаналізувавши

чинне законодавство, можемо зауважити, що за недотримання форми правочини є недійсними лише в тому разі, якщо це прямо встановлено законом (нікчемний правочин).

Як показує практика, договори позики досить часто укладаються в усній формі, і розписка є єдиним документом, який підтверджує наявність зобов'язання особи повернути борг. Здавалося б, з використанням такого простого й буденного документа, як розписка, у позикових зобов'язаннях не можуть виникнути жодні спірні питання, проте дуже часто в суддів під час винесення рішення виникають різні думки щодо них, навіть такі, які суперечать одна одній.

Згідно зі ст. 1047 ЦК України на підтвердження укладення договору позики та його умов може бути представлена розписка позичальника або інший документ, який посвідчує передання йому позикодавцем визначеної грошової суми чи визначеної кількості речей [5].

У науковій літературі, присвяченій українському діловому мовленню, розписка визначається як письмове підтвердження певної дії, що мала місце (передачі й отримання документів, товарів, грошей, матеріальних цінностей). Також називаються такі обов'язкові реквізити розписки: прізвище, ім'я, по батькові та посада того, хто дає розписку; посада, прізвище, ім'я та по батькові того, кому її дають; щодо чого конкретно дано розписку (обов'язково необхідно зазначити точне найменування матеріальних цінностей, предметів); дата й підпис того, хто отримує цінності.

У випадках, коли передаються суми грошей, у розписці вказують адресу, номер і серію паспорта того, хто їх одержує. Грошові суми пишуться словами, а в дужках – цифрами [6].

У більшості випадків судді розходяться в думках із приводу належності розписки, коли надання боржником розписки кредитору за договором позики не співпадає в часі з фактичною передачею коштів (це пов'язано з тим, що договір позики є реальним, тобто зобов'язання виникає з моменту передачі грошей або інших речей, визначених родовими ознаками), коли не зазначені підстави отримання коштів. Зокрема, таке часто відбувається під час заміни різноманітних боргових зобов'язань позиковими зобов'язаннями – новації боргу в позикове зобов'язання.

Відповідно до ст. 604 ЦК України зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація). Згідно зі ст. 1053 ЦК України за домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням. Заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з дотриманням вимог про новацію та здійснюється у формі, встановленій для договору позики (ст. 1047 ЦК України) [5].

Розглянемо випадок із практики, коли Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 2 грудня 2015 року в справі № 6-22171ск15 своїм рішенням скасувала рішення судів попередніх інстанцій, оскільки судді дійшли висновку, що розписка не підтверджує наявність зобов'язань.

У березні 2012 року ОСОБА_5 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_4, у якому зазначав, що 7 липня 2011 року він надав відповідачу в борг 560 тис. грн, що еквівалентно 70 тис. доларів США, а останній зобов'язався повернути вказані кошти до 31 грудня 2012 року рівними частинами. Оскільки в зазначе-

ний строк ОСОБА_4 борг не повернув, ОСОБА_5 просив суд стягнути на свою користь із відповідача 560 тис. грн позики.

У червні 2012 року ОСОБА_3 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_4 про стягнення безпідставно отриманих і збережених коштів. В обґрунтування позову зазначав, що 7 липня 2011 року між ним та відповідачем фактично було укладено договір купівлі-продажу земельної ділянки, за яким відповідач продав йому земельну ділянку площею 0,3590 га, що розташована в с. Пасіки-Зубрицькі Пустомитівського району Львівської області. Продаж земельної ділянки вчинено за 800 тис. грн. На виконання цієї домовленості ОСОБА_4 видав на його ім'я довіреність на право продажу зазначеної земельної ділянки. Виконання зобов'язання за вказаним договором було забезпечено гарантійним листом відповідача, у якому останній зобов'язався повернути йому 800 тис. грн у разі відкликання вказаної довіреності. 3 серпня 2011 року ОСОБА_4 скасував видану ОСОБА_3 довіреність, тому вважає, що останній має повернути йому кошти в сумі 800 тис. грн.

Ухвалою Пустомитівського районного суду Львівської області від 17 січня 2013 року зазначені позови ОСОБА_3 об'єднано в одне провадження.

У червні 2014 року ОСОБА_3 звернувся до суду із заявою про уточнення підстав позову, у якій зазначав, що зазначеним позиковим зобов'язанням у порядку новації було замінено існуюче зобов'язання ОСОБА_4 повернути йому 1 млн 360 тис. грн, які він витратив для того, щоб покрити нестачу викраденого відповідачем майна зі складу ПП «Електрокабельпостач». Посилаючись на приписи ст. 1191 ЦК України, просив задовольнити позов.

У червні 2014 року ОСОБА_4 звернувся до суду із зустрічним позовом до ОСОБА_3, у якому, посилаючись на те, що позики від відповідача не отримував, просив визнати недійсними боргову розписку та гарантійний лист від 7 липня 2011 року.

Рішенням Пустомитівського районного суду Львівської області від 6 березня 2015 року, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Львівської області від 8 червня 2015 року, у задоволенні позовів ОСОБА_3 відмовлено. Зустрічний позов ОСОБА_4 задоволено. Розписку про позику ОСОБА_4 в ОСОБА_3 560 тис. грн та гарантійний лист, датовані 7 липня 2011 року, визнано недійсними. Вирішено питання про розподіл судових витрат.

Ухвалюючи рішення про задоволення зустрічного позову ОСОБА_4 та визнаючи недійсною боргову розписку, суди виходили з доведеності того факту, що кошти за розпискою від 7 липня 2011 року останній від ОСОБА_3 не отримував, що вказує на її безгрошовість і недійсність [4].

Звісно, Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у частині задоволення зустрічного позову ОСОБА_4 скасувала зазначені рішення та ухвалила в цій частині нове рішення про відмову в задоволенні позову, обґрунтовуючи це тим, що розписки не можуть бути оспорені на підставі норм про визнання правочину недійсним. Однак сам факт, що суди першої й апеляційної інстанцій з однакових підстав дійшли хибного висновку, вказує на необхідність обґрунтування безпідставності їх твердження.

У випадках спору з приводу підтвердження розпискою наявності позикових зобов'язань необхідно керуватись наведеними далі висновками, яких дійшли судді під час винесення окремих рішень.

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 14 вересня 2011 року в справі № 6-2517св10 винесла рішення, враховуючи, що розписка є саме підтвердженням укладення договору, а останній є укладеним із моменту передачі грошей, і що розписка сама по собі є підтвердженням передачі грошей та укладення договору позики. Зазначе-

на в розписці дата вказує лише на день її складання, який може не співпадати з моментом передачі грошей [3].

У Постанові Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 року в справі № 6-63цс13 встановлено, що за своєю суттю розписка про отримання в борг грошових коштів є документом, який видається боржником кредитору за договором позики, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також засвідчуючи отримання боржником від кредитора певної грошової суми чи речей. Також стверджувалось, що суди, досліджуючи боргові розписки або договори позики, повинні виявляти справжню правову природу укладеного договору незалежно від найменування документа, а також залежно від установлених результатів робити відповідні правові висновки [1].

Подібного висновку Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла в Постанові від 11 листопада 2015 року в справі № 6-1967цс15. Так, за своєю суттю розписка про отримання в борг грошових коштів є документом, який видається боржником кредитору за договором позики, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також засвідчуючи отримання боржником від кредитора певної грошової суми. Отже, досліджуючи боргові розписки чи договори позики, суди повинні виявляти їх справжню правову природу, незважаючи на найменування документа, і залежно від установлених результатів робити відповідні правові висновки. Таким чином, розписка як документ, що підтверджує боргове зобов'язання, має містити умови отримання позичальником у борг грошей із зобов'язанням їх повернення та дату отримання коштів [2].

З огляду на наведені твердження можна зробити певні узагальнення. По-перше, коли розписка підтверджує наявність позикового зобов'язання, вона може бути передана боржником кредитору в будь-який час після передавання грошей, оскільки нею підтверджу-

ється наявність боргового зобов'язання. Твердження, що розписка видається в момент передачі предмета об'єктом позики, є хибним.

По-друге, окрім вимог, встановлених правилами українського ділового мовлення, у розписці повинні вказуватись підстави отримання предмета договору та умови договору позики. Це зумовлено тим, що договори позики часто укладаються в усній формі, і розписка є єдиним документом, який підтверджує факт укладення договору. Саме в ній вказуються умови договору позики (наприклад, чи надається позика під проценти, строк, до якого необхідно повернути борг, тощо). Відсутність у розписці відомостей про обов'язок боржника повернути борг позбавляє кредитора права захистити свої цивільні права, оскільки в такому випадку відсутні докази сплати.

По-третє, у випадках новації боргу в позикове зобов'язання в розписці має зазначатись первісне зобов'язання. Так, за відсутності в розписці відомостей про первісне зобов'язання неможливо довести наявність новації. Однак це не позбавляє кредитора права подати позов про стягнення заборгованості за позиковим зобов'язанням, не обґрунтовуючи його виникнення шляхом новації.

Ключові слова: розписка, договір позики, позикове зобов'язання, новація.

У результаті дослідження норм чинного законодавства й судової практики в статті розглянуто проблемні питання розписки. З'ясовано недоліки тверджень, зазначених в окремих судових рішеннях вищих судових інстанцій. Визначено відомості, які повинні міститись у розписці, виданій за позиковими зобов'язаннями, що виникли з договору, який укладено в усній формі.

В результате исследования норм действующего законодательства и судебной практики в статье рассмотрены проблемные вопросы расписки. Выявлены недостатки утверждений,

указанных в отдельных судебных решениях высших судебных инстанций. Определены сведения, которые должны содержаться в расписке, выданной по заемным обязательствам, возникшим из договора, заключенного в устной форме.

The study of the current legislation and judicial practice in the article discussed the problematic issues receipts. Clarified statements shortcomings identified in the individual judgments of the higher courts. Determined the information that must be contained in the receipt issued by the borrowing obligations arising from a contract concluded orally.

Література

1. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 вересня 2013 року № 6-63цс13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33770795>.

2. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 листопада 2015 року № 6-1967цс15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53537454>.

3. Рішення Колегії суддів Судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 вересня 2011 року № 6-2517св10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/18634312>.

4. Рішення Колегії суддів Судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 грудня 2015 року № 6-22171св15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54157943>.

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

6. Розписка // Шевчук С.В. Українське ділове мовлення : [навч. посібник] / С.В. Шевчук. – 6-те вид., випр. і доп. – К. : Алерта, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/11559-15-rozpiska.html>.

